

JAPONŠTINA 日本語

1. ZÁKLADNÍ INFORMACE

Název jazyka zní v japonštině **nihongo**, což doslova znamená „jazyk Japonska“ či „japonský jazyk“. („Nihon“ či „Nippon“ je název Japonska, znaky znamenají „slunce“ a „počátek“.)

- **Počet mluvčích:** 121 milionů v Japonsku a dalších cca 180 000 v japonské diaspoře ve zbytku světa (Brazílie, Peru, USA, Havajské ostrovy atd.).¹
- Novější údaje hovoří o přibližně 130 milionech mluvčích.

Genealogická klasifikace: japonština je součástí tzv. **japonické** jazykové skupiny. Její ostatní členy bývají však často považovány za pouhé dialekty. Japonština je tak obvykle klasifikována jako jazyk izolovaný. Uvažuje se o příbuznosti s korejštinou či o začlenění obou jazyků do altajské skupiny.

Je zajímavé, že ačkoli japonština je prakticky jediným a rozhodně nejdůležitějším jazykem Japonska (je mateřským jazykem 99 procent obyvatel), není její status oficiálně deklarován. Stejně tak neexistuje ani regulační ústav ve smyslu našeho Ústavu pro jazyk český či francouzské Akademie. Vývoj japonštiny je tak ponechán „sám sobě“.

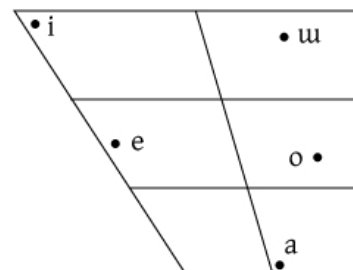
Japonština je užívána v médiích, úředním styku i vzdělávacím systému Japonska.

Dříve byla Japonština pod intenzivním vlivem čínštiny v mnoha ohledech (viz dále), dnes můžeme zaznamenat silný vliv angličtiny, a to zejména v oblasti slovní zásoby. Zajímavým fenoménem spíše na pomezí kulturní výměny je mírný ústup složitějšího systému vyjadřování zdvořilosti, který kráčí ruku v ruce s tím, jak se japonská společnost a vnímání mezilidských vztahů přibližuje západnímu světu.

2. FONOLOGIE

I.) Vokálníký subsystém:

- Pět krátkých vokálů. /a/ /i/ /u/ /e/ /o/
- Pět dlouhých vokálů. /a:/ /i:/ /u:/ /e:/ /o:/
- Vokály jsou obdobné jako v češtině, pouze /u/ se poněkud odlišuje – není labializované.
- Délka vokálů je fonologická:
Příklad: *obasan* (teta) X *obāsan* (babička)
biru (budova) X *bīru* (pivo)

II.) Konsonantický subsystém:

	bilabiální	dentální	alveolární	postalveolární	palatální	velární	uvulární	glottální
exploziv	p b	t d				k g		
nazály	m	n				ŋ	ɴ	
vibranty				ɾ				
frikativy	ɸ		s z	ɕ ʑ	ç			h
aproximanty					j	ɥ		
afrikáty			ts	tɕ				

- Existují zdvojené či dlouhé souhlásky (**gemináty**). V transkripci do latinky (shodně ve všech) je zachycujeme jako /-tt-/ /-kk-/ /-pp-/ apod. V *hiraganě* / *katakaně* se zapisují pomocí zvláštního znaku, malé slabiky /cu/ umístěné před příslušnou souhláskou. Gemináty jsou fonologické.

Př.: *gakkó* (škola), *kippu* (lístek).

¹ Ethnologue, údaj z roku 1987.

Poznámka: Některé gramatiky (Shimamori, Storm) analyzují existenci geminát odlišným způsobem. Před příslušnou souhlásku umisťují obstruent označený /Q/. Tento archifoném má velice pestré realizace v závislosti na tom, které souhlásky předchází (neobjevuje se před vokály a nazálami), výsledkem jeho přítomnosti je opět geminát. Tato analýza však není jednoznačně přijímána.

III.) Přízvuk:

- Tónový přízvuk. Dva tóny: vysoký (angl. *peak*) a nízký.
 - Velká variabilita napříč dialekty.
 - Základní pravidla (západní či tokijský dialekt):
 1. Slovo (syntagma) může obsahovat pouze jeden *peak*.
 2. Druhá mora musí mít jinou hodnotu než první.
 - **Funkce:**
 1. Delimitační: pomáhá určit hranice slova.
 2. Distinktivní: rozlišuje minimální páry.
- Př.: *ha[^]ši* (most) X *haši[^]* (jídlní hůlky)

IV.) Problematika japonské slabiky. Mora.²

Japonské slabiky jsou tvořeny podle jednoho z následujících vzorců:

- **CV:** Konsonant + vokál (nejčastější). Této slabice odpovídá v *hiraganě* / *katakaně* jeden znak.
Př.: *haši* (most).
- **CSV:** Konsonant + semivokál + vokál (tzv. *spřežka*). Možná je pouze kombinace Cja / Cju / Cjo. Slabiky ja / ju / jo se vyskytují i samostatně. Druhý semivokál /w/ se dnes kombinuje výhradně s /a/, *spřežky* netvoří.
Př.: *kjaku* (zákazník), *jama* (hora) *wataši* (já).
- **V:** slabiku tvoří jen vokál, krátký nebo dlouhý.
Př.: *ókikunai* (nevelký), *ame* (déšť).
- **Zvláštní případy:** V japonštině jsou všechny slabiky povinně otevřené, jedinou výjimku tvoří následující dva případy:
 1. Slabika je zakončená „samostatným“ /n/, kterému odpovídá i samostatný znak v abecedě. Př.: *šinbun* (noviny).
 2. Slabika předchází slabice s geminátou. Tradičně je tato slabika vnímána jako uzavřená „první polovinou“ gemináty.)
Př.: *čotto* (trochu).

Místo tradičního dělení na slabiky se v japonštině uplatňuje dělení na tzv. *mory*. Jedná se o jednotku, která segmentuje tok řeči na úseky o (přibližně) stejné délce.

- Standardní slabika (CV / CSV) nebo slabika o jednom vokálu (V) má jednu moru: *ko-ko-ro* (srdce).
- Slabika s dlouhým vokálem (CVV) má dvě mory: *Kjó-ó-to* (Kjóto).
- Slabika s geminátou (CCV) má dvě mory: *ga-k-kó* (škola).
- /n/ v samostatném postavení má jednu moru: *mi-ka-n* (mandarinka).

3. PÍSMO A ZPŮSOB PSANÍ

V dnešní době používá japonština velice složitý systém psaní, založený na kombinaci několika systémů:

- **Znaky** (*kandži*), původně pocházející z čínštiny. Čína byla po dlouhou dobu pro Japonsko kulturním a intelektuálním vzorem, pročež se stala i prvním zdrojem písma. Mnoho znaků užívaných v dnešní japonštině se shoduje se svými ekvivalenty v dnešní čínštině. Ne však všechny – vznik nových znaků, stejně jako podstatná reforma (zjednodušení složitých znaků) po druhé světové válce neprobíhaly koordinovaně.

東	一	厂	冂	冂	冂
申	車	車	車		

Čtení: Každému znaku navíc přísluší více možných čtení – u sloves až 10. Základem je vždy japonské slovo (či slova), kterému byl znak podle významu přiřazen, a tzv. *sinojaponské* slovo, čili slovo původně odvozené z čínského slova přináležejícího k témuž znaku. Jejich užití se liší podle významu slova, připojované koncovky, použití slova ve složenině atd., systém je velmi komplikovaný.

Užití: *Kandži* se dnes užívá zejména pro zápis kořenů sloves a adjektiv, pro zápis substantiv, příslovci apod.

² Principu počítání mor se využívá například v poezii. Japonská poezie ostatně nezná princip rýmu; vzhledem k tomu, jak málo možných slabik existuje (něco přes 100), by to asi nebyla zábava na dlouho.

- **Slabičné abecedy** – *katakana* a *hiragana*. Tyto dvě slabičné abecedy se vyvinuly v 9. – 11. století z některých čínských znaků. Znakové písmo je pro relativně ohebnou japonštinu velice nešikovné, a tak se brzy ujal zvyk zachycovat výslovnost pomocí malých znaků. Z nich se vyvinuly obě slabičné abecedy. *Katakana* je „hranatější“ (původně byla vyhrazena mužům, vznikla v prostředí buddhistických klášterů), tvary znaků *hiragany* jsou více zaoblené (vznikla v prostředí panovnického dvora v okruhu literárně činných dvorních dam – například autorky Příběhu prince Gendžiho, Murasaki Šikibu).

Užití: *hiragana* se dnes v běžném textu užívá pro zápis partikulí, koncovek, prefixů apod. Dále se užívá v literatuře pro děti (ještě neznají dost znaků) a ve výuce studentů. *Katakana* se užívá pro zápis přejatých slov, cizích jmen apod. Dále se používá jako ekvivalent kuzivý – zdůrazněné slovo není zapsáno kombinací *kandži* a *hiragany*, ale celé *katakanou*.

(Na obrázcích jsem pro porovnání ukázala část *hiragany* a odpovídající slabiky v *katakaně*.)

- **Latinka a arabské číslice:** V současných japonských textech (zejména nebeletristického charakteru) jsou běžně používána latinská písmena pro zápis cizích slov, zejména názvů a jmen. Arabské číslice se používají běžně, ačkoli samozřejmě existují znaky vyjadřující čísla. (Jejich užití je zhruba ekvivalentní zápisu číslem / slovy v češtině.)

あ _a	い _i	う _u	え _e	お _o
か _{ka}	き _{ki}	く _{ku}	け _{ke}	こ _{ko}
さ _{sa}	し _{shi}	す _{su}	せ _{se}	そ _{so}
ア _a	イ _i	ウ _u	エ _e	オ _o
カ _{ka}	キ _{ki}	ク _{ku}	ケ _{ke}	コ _{ko}
サ _{sa}	シ _{shi}	ス _{su}	セ _{se}	ソ _{so}

Postup psaní: Každý znak (ať už *kandži* nebo *kana*) má svůj povinný (obvykle jediný správný) postup psaní který se odvíjí od původní techniky psaní štětcem. Dodržování pořadí a směru tahů má při rychlém psaní rukou zásadní vliv na to, zda se čtenáři podaří naškrábaný znak rozpoznat. (Viz náskres vedle odstavce o *kandži*, znak znamená „východ“.)

Směr psaní: v dnešní japonštině je běžný jak způsob psaní ve sloupcích svisle zprava doleva (zejména beletrie), tak vodorovně zleva doprava (noviny, odborné texty, rukou psané texty).

Problematika výuky: vzhledem k obrovskému množství znaků (uvádí se 40 až 50 000) před uživatelem japonštiny stojí nekonečný proces jejich rozpoznávání a učení. V japonské školní docházce je proto na osvojování *kandži* kladen velký důraz, a to nejen na základní škole, ale v průběhu celého vzdělávání. Uvádí se, že k porozumění běžnému textu (typicky noviny) je nutná znalost přibližně 2 500 – 3 000 znaků.

4. MORFOLOGIE, GRAMATICKÉ VZTAHY, SLOVNÍ DRUHY

- Tento výčet není zcela vyčerpávající, věnuje se spíše zajímavým a zvláštním slovním druhům.

I.) Substantiva

- Substantiva jsou neměnná, neznají kategorii rodu ani čísla. Rod i číslo je možno vyjádřit pouze pomocí dalšího lexému. Obvykle k tomu však mluvčí nepřistupuje, tyto informace pak vyplnou z kontextu.
- Výjimečně se množné číslo vyjadřuje reduplikací.
- **Příklad:**
gakusei (student / studentka / studenti / studentky)
otoko no gakusei (student) X *onna no gakusei* (studentka)
gakusei-tači (studenti)
hito (člověk) => *hitobito* (lidé)³

II.) Adjektiva

- Adjektiva přináležejí ke dvěma typům: *i-adjektiva* se chovají jako slovesa, mohou přibírat koncovky (čas, způsob, zápor atd.), ve větě nevyžadují použití slovesa. (Tzv. *na-adjektiva*, kterých je menšina – často se jedná o slova přejatá – naopak vyžadují použití spony a jsou neměnná. Mění se spona.)

Příklad:

<i>Kono</i>	<i>kuruma</i>	<i>wa</i>	<i>atarashi.</i>
Toto	auto	(kontext. partik – téma)	být nový.
Toto auto je nové.			

³ Při tvoření složenin dochází ke změně znělosti, viz dále.

<i>Wataši</i>	<i>wa</i>	<i>me</i>	<i>ga</i>	<i>aoi.</i>
Já	(kontext. partik – téma)	oko, zde: oči	(pád. partik. – podmět)	modrý.
Mám	modré oči.			

- Kategorie *i-adjektiv* a sloves je tedy prostupná, toto dělení je do značné míry ovlivněno konvencí.

III.) Zájmena

- Osobní zájmena existují v hojném počtu. Některá se vyvinula z jiných slovních druhů (př.: *kanodžo* (ona) = „tamta žena“).
- Osobní zájmena jsou rozrůzněna podle zdvořilostních stupňů, způsobu a místa užití.
Př. (všechna zájmena znamenají „já“):
wataši (neutrální) X *watakuši* (formální) X *ataši* (méně formální, jen ženy) X *boku* (neformální, spíše muži) X *ore* (velmi neformální, jen muži)
- Používání zájmen pro třetí osobu není příliš běžné, je považováno za dosti nezdvořilé. Zájmena druhé osoby se používají pouze v neformálním styku.
- Ukazovací zájmena rozlišují pozici z hlediska mluvčích:
Př.: *kono kaban* X *sono kaban* X *ano kaban*
tato taška (u mluvčího) tamta taška (u posluchače) tamta taška (na jiném místě)
- Ukazovací zájmena se dělí na samostatná (stojí samostatně) a nesamostatná (musí následovat substantivum):
Příklad:
Kono hon wa omoširoi des. X *Kore wa omoširoi hon des.*
Tato kniha je zajímavá. Toto je zajímavá kniha.

IV.) Slovesa

- Slovesa jsou (spolu s *i-adjektivy*, viz výše) v japonštině morfologicky nejpestřejším slovním druhem.
- Slovesa nerozlišují kategorii osoby ani čísla. Vzhledem k tomu, že není povinné ve větě vyjádřit podmět, je bez kontextu často velmi nejasné, oč se jedná. Neexistuje infinitiv.
- Pojí se se slovesnými sufixy. Suffixy se mohou kombinovat a řadit podle logických pravidel.
- Tyto sufixy mají pouze jeden význam, míra syntézy tedy není vysoká.
- Suffixy mají následující význam: čas: přítomný / budoucí, minulý; zápor; potenciál, kauzativ, kondicionál, pasiv, imperativ, záporný imperativ, desiderativ, přechodník, alternativ, souběžnost dějů; sufixy zdvořilostní.

Příklad:

<i>kaku</i>	<i>kaka-nai</i>	<i>kaki-mas</i>	<i>kaki-masen</i>	<i>kaka-reru</i>	<i>kaka-seru</i>	<i>kaka-u</i>
píšu	nepíšu	píšu (zdvoř.)	nepíšu (zdvoř.)	být napsán	muset psát	chci psát

<i>kaki-tai</i>	<i>kaki-nasai</i>	<i>kaki-nagara</i>	<i>kaku-na</i>
chtěl bych psát	píš!	Píše (přechodík)	nepíš!

- Slovesa se dělí na souhlásková a samohlásková podle zakončení slovesného kmenu. V rámci těchto skupin se ještě dělí na několik podskupin podle typu souhlásek obsažených v kmenu. Je to důležité pouze pro alternace při připojování sufixů.
- Veškeré operace se slovesy jsou velmi pravidelné, existuje pouze několik nepravidelných sloves.
- Existují dvě slovesa být, jedno je vyhrazené životnému podmětu (*iru*), druhé neživotnému (*aru*). Naopak neexistuje sloveso mít, (viz dále).
- Časy: japonština rozlišuje pouze dva – přítomný a minulý. Budoucnost se vyjadřuje užitím příslovce (zítra, až budu velký, za měsíc apod.).

V.) Citoslovce

- Citoslovce se ve velké míře uplatňují zejména v řeči žen a dětí. Oproti např. češtině je jejich funkce značně posílena – vyjadřují nejčastěji přívlastek, jmennou část přísudku apod. Zajímavé je, že nereferují zdaleka jen o zvukových vjemech – kromě běžného napodobování zvuku vyjadřují též optické nebo taktilní vjemy, nebo také obecnější psychické stavy.
- Všechny citoslovce jsou tvořeny reduplikací a nepřísluší jim znak, zapisují se *hiraganou*.

Př.: <i>Kono kuppū wa</i>	<i>beta-beta</i>	<i>šimasu.</i>
Tento hrnek (kontext. partik – téma)	(citoslovce pocitu lepkavosti)	dělat (zdvoř.).
Ten hrnek je lepkavý / lepí.		

VI.) Partikule

- Partikule jsou gramatické částice, které určují a vymezují vztah mezi větnými členy. Podle jejich funkce je rozdělujeme na:

1. **Pádové:** určují vztahy mezi jmény navzájem nebo mezi jmény a slovesy. Některé mají funkci předložek. Nacházejí se vždy v postpozici za jménem, k němuž se vztahují.

Příklad: partikule „no“ vytváří z výrazu, za nímž následuje, přívlastek:

<i>wataši</i>	<u>no</u>	<i>akačan</i>
Já	(pádová partikule)	miminko
moje miminko		

<i>čikatecu</i>	<i>no</i>	<i>čidzu</i>
metro	(pádová partikule)	mapa
mapa metra		

2. **Kontextové:** vymezují větné vztahy v rámci kontextu. Typická a nejdůležitější je partikule *WA*, která označuje větné téma.
3. **Větné:** vztahují se k větě jako celku. (Tázací partikule jsou tedy jejich podskupinou.) Mají podobnou funkci jako částice v češtině.

Příklad:

<i>Kanako-san wa</i>	<i>mada</i>	<i>gakusei des</i>	<u><i>ne</i></u>
Kanako (kontext. partik – téma)	ještě	student	být
Vždyť Kanako je je ještě studentka!			

<i>Wataši</i>	<i>no</i>	<i>da</i>	<u><i>jo</i></u>
Já	(pádová partikule)	být	!
To je přece moje!			

4. **Tázací:** označují, že přecházející věta je otázka. Vzhledem k tomu, že japonština převážně nepoužívá symbol otazníku, jsou nezbytné v psaném textu. Neovlivňují pořádek slov ve větě. V řeči je obvykle doprovází intonace.

Příklad:

<i>Tanaka</i>	<i>sensei no</i>	<i>fude</i>	<i>des</i>
Tanaka	učitel (pádová partikule)	štětec	být.
To je štětec učitele Tanaky.			

<i>Tanaka</i>	<i>sensei no</i>	<i>fude</i>	<i>des</i>	<i>ka</i>
Tanaka	učitel (pádová partikule)	štětec	být	(tázací partikule).
Je to štětec učitele Tanaky?				

- **Posesivní konstrukce** jsou dvojího typu:

1. Adnominální posese: pomocí partikule *no*.

Příklad: *wataši no kóhí* (moje káva), *Tanaka-san no apáto* (byt pana Tanaky, Tanakův byt), *ani no ko-neko* (bratrovo kotě).

2. Predikativní posese: sloveso mít (*mocu*) se příliš neuzívá, slouží pouze pro zdůraznění vlastnictví. Jeho užití je sémanticky omezeno na věci, které lze vlastnit.

Místo slovesa *mocu* se užívá existenciálního slovesa být (*aru / iru*).

Příklad:

<i>Wataši</i>	<u><i>wa</i></u>	<i>obá-san</i>	<u><i>ga</i></u>	<i>imas</i>
Já	(kontext. partik. – téma)	babička	(pád. partik. – podmět)	být.
Mám babičku.				

5. SLOVOTVORBA

Slovotvorba pobíhá následujícím způsobem:

- **Přejímání** cizích slov, dnes nejčastěji z angličtiny. Dochází k přizpůsobení japonské výslovnosti, píše se obvykle katakanou. Velice produktivní, japonština se nebojí „zamoření“ angličtinou.

Př.: *rairaku* (lilac, šerík), *doa* (door, dveře), *hambágá* (hamburger), *pasokon* (personal computer) *beddo* (bed, postel) *šabon* (savon, mýdlo – z portugalštiny).

- Slovtvorba sloves: jakékoli slovo + slovesu *suru* (dělat). Také velice produktivní.

Př.: *šigoto suru* (pracovat, práce + dělat), *čekkin suru* (check in), *ai suru* (milovat), *doraibu suru* (projet se autem, z angl. drive)

- **Kompozice:** také velice produktivní, vznikají nové složeniny japonských i sinojaponských slov. Typické je postupné ustálení přívlastkové dvojice, posléze dojde k vypuštění partikule:

Př.: *ubaguruma* (kočárek), původně *uba no kuruma* (dětské vozidlo, vůz na dítě)

Při skládání kompozit dochází ke změně znělosti: *uba + kuruma* => *ubaguruma*, *hito + hito* => *hitobito*.

6. SLOVOSLED

- SOV, ale povinný je pouze přísudek na konci věty; ostatní části věty mohou být po libosti vypouštěny.
- Modifikátor je vždy umístěn před slovem, které modifikuje. Rozvíjející konstrukce se tedy celá nachází před slovem.

Příklad:

Anata no okusan no kaban no naka ni
Ty (pádová partik.) manželka (pp) kabelka (pp.) uvnitř (pp. – lokativ)

unagi ga arimasu.

úhoř (pp. – podmět) být (zdvoř.).

V kabelce tvé ženy je úhoř.

- Zdůraznění slova se neprovádí změnou pozice ve větě jako takovou, ale alternací kontextu (to, co chci zdůraznit, se stává tématem věty.)

Příklad:

Kaban no naka ni wa kusuri ga arimasu.
kabelka (pp.) uvnitř (pp. – lokativ) (kontext. partik. – téma) lék (pp. – podmět) být (zdvoř.).

V kabelce jsou léky.

Kusuri wa kaban no naka ni arimasu.
Lék (kontext. partik. – téma) kabelka (pp.) uvnitř (pp. – lokativ) být (zdvoř.).

Léky jsou v kabelce.

7. POUŽITÁ LITERATURA

- Martin, Samuel E. *A Reference Grammar of Japanese*. Rutland (Vermont) a Tokio: Charles E. Tuttle Co., Inc., 1991.
- Shimamori, Reiko. *Grammaire japonaise systématique*. Paříž: J. Maisonneuve, 1994.
- Storm, Hiroko. *A Handbook of Japanese Grammar*. Mnichov: LINCOM GmbH, 2003.
- Vostrá, Denisa, Dita Nymburská, Mami Sawatari. *Japonština*. Praha: LEDA, 2007.
- Zdroj obrázků: www.google.com
- www.wikipedia.org